

Na verdere oponthoud wat ingetree het, het die eintlike werksaamhede eers in Mei 1890 begin, terwyl die eerste stoomboot met die bowebou en ander benodigde materiaal op 14 Maart 1890 uit die Amsterdamse hawe na Delagoabaai vertrek het. Nadat daar in die Republiek besware geopper is oor sekere klousules in die aanvanklike konsessie, wat ter goedertrou in 1884 gesluit is, het die Volksraad op 25 Junie 1890 'n gewysigde konsessie goedgekeur, waarin, onder andere, bepaal is dat die N.Z.A.S.M. voor 1 Januarie 1895 die Delagoabaaispoorlyn tot by Pretoria moes voltooi. Ofskoon die Staatsekretaris sowel as die Staatspresident in Junie 1887 'n newe-taak vir die toekomstige ingenieur of argitek van die Republiek op die gebied van die aanstaande spoorwegbou in die vooruitsig gestel het, was die gang van sake ten opsigte van die N.Z.A.S.M. sodanig dat die „Gouvernements Ingenieur en Architect" vanaf sy diensaanvaarding op 1 November 1887 geen regstreekse pligte ten opsigte van spoorwegaanleg in die Republiek gehad het nie.⁷²

Toe Bührmann op 2 April 1887 te Ermelo sy onderhoud met die Staatspresident oor 'n betrekking vir Sytze Wierda gehad en daarna op 11 April oor dieselfde saak 'n brief aan die Staatspresident en lede van die Uitvoerende Raad geskrywe het, was belanghebbendes in Nederland en die Republiek nog besig om die laaste oorblywende struikelblokke uit die weg te ruim en sou die N.Z.A.S.M. in Junie van dieselfde jaar gestig word.

Op daardie tydstip het Bührmann nog steeds die denkbeeld gekoester dat die ervaring en kennis van Sytze Wierda in belang van die spoorwegbou in die Republiek benut moes word en om daardie rede het hy vanaf Junie 1882 bly pleit vir sy aanstelling in 'n verantwoordelike betrekking by die aanleg van spoorweë.

'n Geleentheid waartydens Bührmann weer 'n keer die aanstelling van Sytze Wierda by die aanstaande spoorwegbou kon bepleit, het hom vroeg in April 1887 voorgedoen. Die

UNIVERSITY OF PRETORIA
UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

Staatspresident het op Maandag, 28 Maart uit Pretoria na Oos-Transvaal vertrek om die hoeksteen van 'n kerkgebou van die Ned. Hervormde of Gereformeerde Gemeente Ermelo, waar ds. P.W. Ennis vanaf 1886 predikant was, op Vrydag, 1 April te gaan lê.⁷³

Dit is nie seker of staatspresident Kruger en sy gevolg daardie naweek, van Donderdag, 31 Maart, tot Maandag, 4 April, oudergewoonte by die Bührmann-gesin op „De Emigrasie”, digby die dorp Ermelo, tuisgegaan het nie. Die besoek van die Staatspresident aan Ermelo het Bührmann die geleentheid gebied om op Saterdag, 2 April, die aanstelling van Sytze Wierda in 'n regeringsbetrekking persoonlik by sy vriend en geesverwant te bepleit.

Sy gesprek met die Staatspresident het Bührmann kort daarna opgevolg met 'n brief aan die Regering waarin hy nie alleen 'n oorsig gegee het van sy bemoeienisse vanaf Junie 1882 in belang van Sytze Wierda nie, maar ook 'n aantal afskrifte van dokumente sowel as oorspronklike stukke uit die jaar 1882 en daarna, saangestuur het. Volgens afspraak moes sommige van die stukke aan Bührmann teruggestuur word.

Aangesien „het onmogelik is om te kunnen gelooven dat iemand ter wereld zulk eenen zaak in het geheugen kan bewaren”, het Bührmann geskrywe, stuur hy, volgens afspraak met staatspresident Kruger, afskrifte van sekere stukke en die oorspronklike van ander stukke, sodat die Staatspresident weer 'n keer op hoogte van die hele aangeleentheid en die „gedaan verzoek” gebring kon word. Sy finale wens en hoop wat Bührmann in verband met die Wierda-aangeleentheid uitgespreek het, was „dat deze persoon nog door UHEd geschikt zal kunnen verklaard worden om in dit land goeden dienst te doen.” Die brief van Bührmann het die indruk gewek dat hy met vertroue die verdere verloop van die saak afgewag het.⁷⁴

Dit ly geen twyfel nie dat H.T. Bührmann vanaf Junie 1882 'n baie belangrike aandeel gehad het in die uiteindelijke aanstelling van Sytze Wierda in 'n regeringsbetrekking

---

H.T. Bührmann.

in die Zuid-Afrikaansche Republiek.

v. Die aanstelling van Sytze Wierda as „Gouvernements Ingenieur en Architect“

Alhoewel Wierda se aanstelling in 1882 en die jaar daarna beswaarlik kon geskied, het daar vanaf die tweede helfte van 1884, na die terugkeer van die Derde Deputasie na Pretoria, so 'n dringende behoefte aan meer en ruimer kantoorgeboue sowel as aan die totstandbrenging van 'n verskeidenheid openbare werke in die Republiek ontstaan, dat die Regering verplig was om daadwerklik aanstalties te begin maak om in dié behoeftes te voorsien. Sodoende het die aanstelling van 'n regeringsargitek 'n sterk moontlikheid begin word.

Die finansiële posisie van die Zuid-Afrikaansche Republiek, wat in die loop van 1885 'n laagtepunt bereik het, was voor die ontdekking en ontginning van goud op die Witwatersrand, van so 'n aard dat die aanstelling van 'n goed besoldigde tegniese amptenaar op daardie tydstip buite die kwessie was. Aandag aan die mees dringende behoeftes op die gebied van kantoorvoorsiening en -instandhouding sowel as aan ander openbare werke, kon intussen vanaf 1881 gegee word deur die Landmeter-generaal, wat die bykomende pligte van „Inspecteur van Publieke Werken“ behartig het.

Met die ontdekking van die ryk goudneerslae op die Witwatersrand in 1885 en die ontginning daarvan vanaf 1886, het daar spoedig 'n dramatiese verandering op alle lewens-terreine in die Zuid-Afrikaansche Republiek ingetree. Die skielike instroming van mense uit alle oorde, die binnevloei van geld, die uitbreiding van die plaaslike en landsadministrasie en die aanstelling van meer regeringsamptenare, het die voorsiening van meer en ruimer regeringskantore en die totstandbrenging van werke van openbare nuttigheid vanaf 1886 noodsaaklik gemaak.

Die voorsiening van regeringsgeboue op verskillende dorpe in die Republiek en ook van 'n nuwe landdros-, pos- en

telegraafkantoor sowel as 'n argitek-ontwerpte goewermentsgebou in Pretoria, ter vervanging van die onaansienlike landdroskantoor en die kwarteeu-oue Eerste Ou Goewermentsgebou aan die Pretoriase Kerkplein, het daartoe gelei dat die belangrike, nuwe regeringsgeboue op Pretoria by wyse van 'n regstreekse opdrag aan plaaslike argitekte en deur die uitskrywing van 'n boukundige prysvraag ontwerp sou word, terwyl die organisasie in verband met die totstandkoming van die openbare geboue op die regeringsetel, by gebrek aan 'n Departement van Openbare Werke en 'n regeringsargitek, behartig is deur 'n kommissie bestaande uit 'n aantal hoofamptenare van die Republiek.

Terwyl die Pretoriase landdros-, pos- en telegraafkantoor, wat deur argitek J.W. Leslie Simmonds ontwerp is, in 1887 voltooiing genader het en 'n regeringskommissie 'n keuse gemaak het uit 'n groot aantal ontwerpe vir 'n nuwe goewermentsgebou en besig was met die nagaan van die bouplanne wat deur argitek Simmonds ontwerp en die bestek wat deur hom opgestel is, en daar destyds ook elders in die Republiek, veral op die Witwatersrand, openbare geboue in die proses van totstandkoming was,⁷⁵ het die Regering van die Republiek in die eerste helfte van 1887 besef dat 'n tegniese amptenaar aangestel behoort te word om die verantwoordelikheid vir die ontwerp, oprigting en instandhouding van openbare geboue en werke op sy skouers te neem.

In die volksraadsitting, wat vanaf Mei 1887 aan die gang was, het die Staatspresident op 24 Junie gevra dat 'n versoek van die Uitvoerende Raad, soos vervat in 'n brief van staatssekretaris Bok aan die Voorsitter van die Volksraad van dieselfde datum, in die Volksraad aan die orde gestel moet word.

In die brief het die Uitvoerende Raad gevra dat die Voorsitter aan die Volksraad moet voorstel dat die Staatspresident gemagtig word om „een Ingenieur of Architect aan te stellen” teen 'n salaris van £600 per jaar aangesien „de

toenemende werkzaamheden door het bouwen van zoo vele Gouvernementsgebouwen, ook met het oog op den aanstaanden bouw van den spoorweg, deze aanstelling noodzakelijk (maken)".⁷⁶

Die Staatspresident het die versoek van die Uitvoerende Raad vervolgens toegelig en die onmisbaarheid van 'n ingenieur of 'n argitek in die daaropvolgende tydperk aangetoon. In teenstelling met die brief van die Staatssekretaris het die Staatspresident eerstens die klem laat val op die aanstaande spoorwegbou, wat onder konsessie sou geskied. Die amptenaar waarvan die aanstelling gevra is, sou ondersoek moes instel na en toesig hou oor die aangeleenthede in verband met die spoorwegaanleg, soos die oprigting van stasiegeboue en ander spoorwegwerke. Voortgaande het die Staatspresident verwys na die toesig oor die oprigting van goewermentsgeboue waarby groot bedrae geld gemoeid was en verder beklemtoon dat die Regering 'n regeringsbeampte in diens moet hê wat self en op onpartydige wyse sy berekenings kan maak oor die boukoste en in staat is om die tenderbedrae te beoordeel. Volgens die verdere toeligting van die Staatspresident wou die Regering deur die aanstelling ook voorsiening maak vir die opname van die ou spoorwegmateriaal ten bedrae van ongeveer £30 000, wat op daardie stadium vir meer as 'n dekade aan die Delagoabaai opgeberg was. Die Staatspresident het sy inleidende motivering vir die aanstelling van 'n ingenieur of argitek afgesluit deur te beklemtoon dat hoe eerder daar met al die genoemde sake 'n aanvang gemaak word, hoe beter dit sou wees. Daarom het hy versoek dat daar magtiging aan die Regering verleen moes word om 'n geskikte persoon te laat kom vir die bekleding van die betrekkinge.

In die loop van die daaropvolgende bespreking het 'n aantal volksraadslede die regeringsversoek onder oë geneem, hul opinies uitgespreek en algaande ook verskillende vrae gestel en besware geopper. Kleynhans het die bespreking aan die gang gesit deur 'n vraag te stel oor die toekomstige posisie en funksie van die Inspekteur van Publieke Werke;

-336-

W.H. Neethling was oortuig van die wenslikheid van die benoeming veral op grond van die feit dat die burgers deur die oprigting van openbare werke in staat gestel sou word om geld te verdien, maar hy was nietemin bekommerd oor die hoë uitgawes verbonde aan die aanstelling van die tegniese amptenaar en J.J. Burgers was ten gunste van die aanstelling en het sy spyt uitgespreek dat die aanstelling, met die oog op besparing, nie reeds eerder geskied het nie. Spies het gesê dat dit nie ontken kon word nie dat die Volksraad en Uitvoerende Raad groot ondernemings op tou gesit het en indien daar reeds besluit sou gewees het tot die daarstelling van die spoorlyn deur die Staat self, hy sy toestemming nie sou onthou het nie, maar op daardie stadium het die oprigting nog van die konsessionarisse afgehang. Volgens hom was die benoeming van 'n tegniese amptenaar met die oog op die oprigting van goewermentsgeboue egter noodsaaklik, ofskoon die aanstelling syns insiens later kon geskied. Roos was van mening dat die aanstelling onvermydelik was met die oog op die oprigting van regeringsgeboue en die beskerming van die belange van die Staat - soos ook deur die Staatspresident in sy inleidende toeligting beklemtoon is - terwyl Hoffman, ofskoon hy nie teen die aanstelling gekant was nie, tog wou weet of die persoon wat benoem sou gaan word, die bekwaamheid besit om behoorlik toesig op die spoorwegbou te hou en terselfdertyd ook te kon optree as argitek vir die oprigting van openbare geboue.

In sy repliek het die Staatspresident daarop gewys dat die betrekking van Inspekteur van Publieke Werke reeds die vorige jaar afgeskaf is maar dat die vroeëre bekleër van die betrekking soms nog gebruik is vir die verrigting van werk waarmee hy vanaf 1881 belas was. Die werk wat voorheen deur die Inspekteur van Publieke Werke verrig is, sou in die vervolg die verantwoordelikheid wees van die persoon waarvan die aanstelling in die Volksraad onder bespreking was. Op een stadium in sy verdere toeligting het die Staatspresident onomwonde laat blyk dat hy verwag het dat

daar niks teen die betrekking in die Volksraad gesê sou word nie. Die benoeming moes syns insiens reeds die vorige jaar geskied het toe die daarstelling van openbare werke aan die Regering opgedra is, terwyl die spoorwegaangeleentheid die aanstelling van 'n ingenieur of argitek in elk geval ook noodsaaklik gemaak het. Staatspresident Kruger het verder ook beklemtoon dat met die oog op die bepalings van die konsessies en die toesighouding oor die aanleg van die spoorweg daar iemand met kennis en ervaring aan die sy van die Regering nodig was.

Die Voorsitter van die Volksraad het hom ook geheel en al ten gunste van die gevraagde aanstelling uitgespreek en voorts gesê: „Nu de oprichting van publieke werken, van grooten omvang is opgedragen aan de Regeering, is zoo iemand ook een bepaalde vereischte en is er behoorlijk toezicht noodig; zulk een persoon had er eigenlijk reeds moeten zijn voor we met deze werkzaamheden waren begonnen.”

Deur sowel die Staatspresident as die Voorsitter van die Volksraad is beklemtoon watter besparing die aanstelling van 'n regeringsargitek tot gevolg kon hê. In antwoord op die vraag van Hoffman oor die bekwaamhede van die persoon en of so 'n persoon beskikbaar is, het die Staatspresident geantwoord dat hy „meende in zulk een benoeming te kunnen slagen. Hij had reeds het oog op mannen die in deze vakken bekwaam waren zowel in de Kaapkolonie als elders. Hij had zich o.a. reeds persoonlik vergewist van de bekwaamheden van personen die in Europa waren beproefd.”

Nadat H.R. Lemmer sy steun aan die benoeming toegesê het, het hy die sluiting van die bespreking voorgestel, waarna op voorstel van Taljaard en gesecondeer deur J.C. Greyling die volgende voorstel met 28 teen 3 stemme aangeneem is:

„De Raad, gelet hebbende op de Regeringsmissive d.d. 24 Juni '87 besluit ZHEd. den Staatspresident te machtigen voor genoemde doeleinden een Ingenieur, bezittende ook de bekwaamheden van een Architect, te benoemen met een salaris van niet te bovengaande £600 per jaar.”77

Hierdie volksraadsbesluit van 24 Junie 1887 het die weg gebaan vir die aanbieding van die betrekking aan Sytze Wierda, die persoon wat die Staatspresident voor en in die loop van die volksraaddebat waarskynlik deurentyd as die geskikste persoon in gedagte gehad het.

Op 29 Junie 1887 het die Staatsekretaris in opdrag van die Staatspresident Sytze Wierda in kennis gestel dat die Volksraad besluit het om die Staatspresident te magtig „om een Ingenieur bezittende ook de bekwaamheden van een Architect“ te benoem en dat die Staatspresident, na ontvangs van die brief deur Sytze Wierda, 'n kabelgram van hom verlang waarin hy met net een woord „Ja of Neen“ moes mededeel of hy aan die gestelde vereistes voldoen of nie voldoen nie. Indien die antwoord per kabelgram bevestigend sou wees, sou die Staatspresident aan Sytze Wierda die betrekking aanbied teen 'n jaarlikse salaris van £500 sterling, en hy versoek word om hom sonder verwyf na Pretoria te begewe met die oog op die aanvaarding van die aangebode betrekking.⁷⁸

Onmiddellik na ontvangs van die brief van die Staatsekretaris het Sytze Wierda op 28 Julie 1887 vanaf Amsterdam 'n kabelgram met net een woord, „Ja“, gestuur.⁷⁹

Op 1 Augustus 1887 het Sytze Wierda aan die Minister van „Waterstaat, Handel en Nijverheid“ kennis gegee dat hy „wegens eene benoeming van de Regeering der Zuid-Afrikaansche Republiek“ vanaf 1 September 1887 eervol ontslag versoek uit sy betrekking as „Hoofdopzichter bij de aanleg van Staatsspoorwegen“.

J. Leyds, „De Eerstaanwezend Ingenieur bij de Staatsspoorwegen“, het op 2 Augustus 1887, na ontvangs van die versoek om eervolle ontslag deur Sytze Wierda, die versoek deurgestuurd aan die Minister van „Waterstaat, Handel en Nijverheid“, „onder mededeeling dat tegen de inwilliging van het verzoek in het belang van den dienst geen bezwaar bestaat“.⁸⁰

Na aanleiding van die versoek van hoofopsigter Wierda om eervolle ontslag uit sy betrekking, wat deur „Eerstaanwezend Ingenieur“ Leyds met sy aanbeveling aan die Minister van „Waterstaat, Handel en Nijverheid“ deurgestuurd is, het laasgenoemde met inagneming van die „Koninklijke Besluit“ van 18/9/1863 N55, dit goedgevind om met ingang 1 September 1887 aan Sytze Wierda Wz, op sy eie versoek, eervolle ontslag te verleen as Hoofopsigter by die aanleg van staatspoorweë.⁸¹

Op dieselfde dag waarop Sytze Wierda sy bedanking as hoofopsigter uitgeskrywe en aan die Minister van „Waterstaat, Handel en Nijverheid“ gestuur het, het hy ook aan die Staatspresident as volg geskrywe:

„Dankzeggende voor het vertrouwen, heb ik de Eer UHed te berichten de goede ontvangst van het gouvernements schrijven van 29 Junie j.l. en dat het kabelgram met het bevestigend woord onmiddellijk is afgezonden. Direct zijn door mij de noodige schikkingen genomen ten einde aan het verzoek van UHed om mij zonder verwijl naar Pretoria te begeven, te voldoen, zoodat het vertrek D.V. van Amsterdam van mij en mijn gezin reeds bepaald is op 12 September ek.“⁸²

'n Navraag deur Sytze Wierda per kabelgram op 15 Augustus 1887 of „minister“ Blokland aan hom 'n voorskot van £200 kon gee - blykbaar met die oog op skeeps- en verhuisingkoste van die ses gesinslede van Amsterdam na Pretoria -⁸³ bevestig die opvatting dat „de hoofopzichters .... voor zoeveel ons bekend - het getuigenis strekt hun ter eere - komen onder hen geen vermogende mannen voor....“⁸⁴ Die betreklike hoë salaris van die hoofopsigters is eers na baie jare diens bereik, maar die uitgawes wat met verhuising gepaard gegaan het, moes hulle self dra. Ofskoon Sytze Wierda binne enkele jare na sy indienstreding by die aanleg van staatspoorweë as hoofopsigter aangestel is en tydens sy spoorwegloopbaan ook 'n privaat inkomste as argitek in sy vrye tyd gehad het, was sy finansiële posisie na 'n dienstyd van twintig jaar by die aanleg van staatspoorweë

van so 'n aard dat hy blykbaar nie in staat was om in September 1887 sonder geldelike bystand van sy nuwe werkgewers, of van een of ander finansiële instelling, van Amsterdam na Pretoria te verhuis nie.

Teen die einde van Augustus 1887 het gesant Beelaerts van Blokland berig dat hy £200 aan Sytze Wierda uitbetaal het as voorskot op sy salaris en dat hy ook gesorg het dat Sytze Wierda 'n lewensversekeringspolis vir 'n jaar gesluit het.⁸⁵

Die aanstelling van Sytze Wierda as „Gouvernements Ingenieur en Architect" van die Zuid-Afrikaansche Republiek in Junie 1887, sy aanvaarding van die betrekking 'n maand later en sy bedanking as hoofopsigter by die aanleg van staatspoorweë op 1 Augustus, kon vir hom - uit die oogpunt van sy toekomstige posisie by die aanleg van staatspoorweë in Nederland - nie op 'n meer geleë tydstop plaasgevind het nie. Die program vir die aanleg van staatspoorweë sou teen die einde van 1887 feitlik afgeloop en die Regering genoodsaak wees om tot die progressiewe ontslag van die tydelike spoorwegamptenare oor te gaan - met die behoud van sekere voordele vir sommige van die amptenare vir 'n vasgestelde aantal jare. In die tweede helfte van 1887 het 32 personeellede bygevolg kennis gekry dat die dienste van sommige van hulle op 1 Januarie 1888 en die res op 1 Julie van dieselfde jaar beëindig sou word. Een van daardie 32 personeellede by die aanleg van staatspoorweë sou hoofopsigter Wierda gewees het.⁸⁶

Voordat die „voorloopige aanzegging van ontslag" opgevolg is deur 'n definitiewe kennisgewing van ontslag, het Sytze Wierda egter self sy bykans 22 jaar-lange diens as opsigter by die aanleg van staatspoorweë in Nederland beëindig met die oog op die aanvaarding van sy aangebode betrekking as „Gouvernements Ingenieur en Architect" van die Zuid-Afrikaansche Republiek op 1 November 1887.

vi. Vertrek na Pretoria en die aanvaarding van sy nuwe betrekking

Voordat hy en sy gesin Nederland in die loop van September 1887 per skip verlaat het, het hy in 'n brief aan 'n familielid met verwysing na Spreuke 22:29 laat deurskemer in watter gesindheid en met watter verwagtings hy sy geboorteland verlaat het ten einde 'n verantwoordelike betrekking elders te aanvaar: „Hebt gij eenen man gezien die vaardig in zijn werk is? hij zal voor het aangezicht der koningen gesteld worden; voor het aangezicht der ongeachte lieden zal hij niet gesteld worden”.⁸⁷

Na 'n wekelange seereis, waartydens die Wierda-gesin deur nuwe indrukke en ervarings verryk is, het hulle in die begin van Oktober in Kaapstad, waar „de Hollandsche taal .... op het Afrikaansch gesproken (wordt)” aangekom en verwag om „over kleinen drie weken in Pretoria te zijn.”⁸⁸

Nadat Sytze Wierda sy voete in sy nuwe tuiste en betrekking gevind het en die gesin besig was om in Pretoria gevestig te raak, het hy in die begin van Desember 1887 die eerste geleentheid gekry om die volgende kort beskrywing van hul reis na Pretoria via Kaapstad aan familie in Friesland te gee:

„De brief dien we aan Vader te Drachten schreven, hebben we verzocht ook aan U te zenden, omdat het ons haast niet mogelijk (is) aan allen zoo spoedig brieven te schrijven. Onze reis heb ik daarin kortelijks beschreven, behalve dat we veel merkwaardigs zagen, dat onze oogen nog nimmer hadden gezien, was onze reis in alle opzichten voor=spoedig.

Na eene zeereis van drie weken stapten wij te Kaapstad aan wal, het is eene aangename gewaarwording, drie weken geslingerd te zijn, (soms zoo, dat we op het dek van de boot, zonder zich vast te houden, niet konden blijven staat van de sterke golving der zee, evenwel was de wind niet sterk, zoodat we te vreden konden zijn) om dan weer vasten grond onder de voeten te hebben. Kaapstad is een mooie stad, met wit gepleisterde huizen, gelegen aan den voet van de tafelberg. De vier dagen die we te Kaapstad vertoefden, was de lucht meestal

betrokken (zoo) als het in den zomer in geheel Zuid-(Afrika) meest het geval is. Anders zou het hier in den zomer heet zijn, want de zon staat nu, het is hier nu midden in de zomer, bijna boven ons hoofd. De nachten zijn hier echter vrij koel, want Zuid-Afrika ligt hoog, omtrent 5000 voet boven de zee.

De Tafelberg is zoo hoog dat de kruin meestal in de wolken verscholen is, Bij een heldere lucht hangt er 's avond tegen zon ondergang altijd een wolken op de tafelberg, die er, hoe de wind ook zij, er maar steeds omheen draait en er niet los van schijnt te kunnen komen. De berg is van boven vlak, vandaar tafelberg.

Van Kaapstad gingen we drie dagen en twee nachten met de trein, altijd door stoomende, tot Kimberley, de bekende diamant plaats. Ik had daar geen tijd de diamant mijnen te bezichtigen, want onzen agent aldaar, had reeds vóór onze aankomst een muilezelwagen voor ons besproken, zoodat we onmiddelijk verder konden reizen. Nu zouden we zeven à acht dagen in dien wagen onzen reis voortzetten, over bergen en over dalen en rivieren.

Er was nog meer gezelschap in dien wagen, het zijn groote wagens, met 4 span muilezels er voor, een mooi gezicht wanneer ze alle in galop voort rennen. Een enkele nacht moeten we in den wagen overnachten, doch de andere nachten kwamen (we) meestal aan een herberg, die eenzaam aan (den) weg lag, daar konden wij dan slapen en ook een maaltijd bekomen. Op den dag kookten wij thee of koffij op het veld en vleiden ons in het gras neer om zoo ons middagmaal te gebruiken, dat bestond in tarwebrood met gebra=den vleesch.

Toch is zulk een reis niet zoo vermoeiend als men wel zou denken, wij allen bleven onder de ontberingen, want die zijn er, goed gezond. Na acht dagen rijdens kwamen wij te Johannesburg aan, een van de nieuwe goud plaatsen. Dit stadje, dat nu reeds een 15000 tal inwoners bevat, met gegalvaniseerd ijzeren huizen, doch ook al reeds ettelijken steenen gebouwen, bestond vóór een jaar nog niet. Men ziet het kan hier in Zuid-Afrika ook vlug even als in Amerika. Het goud dat hier gevonden wordt zit in den steen, wanneer men de steen ziet, kan men met het blooten oog geen goud ontdekken, doch als de steen verbrijseld en tot fijn gruis gestamp wordt en dan uitgewasschen, komt er stofgoud uit, dat verzameld wordt. Die steen wordt uit den grond gegraven, hetzij uit diepekloven of mijnen te

graven of liever uit te hakken, want de geheele boden van Zuid-Afrika is rots of steen, slechts een voet of 4 à 6 roodachtige aarde vormt de bovenlaag, en dan is alles rots of klip, zooals het hier genoemd wordt. Niet overal zit goud in de steen, maar het wordt gevonden in zogenaamde riffen of aderen.

Op zommige plaatsen echter kan men wel het goud in de steen zien, ik heb steenen gezien, die geel van goud waren, ook wordt op enkele plaatsen in Transvaal geheele (....) van zuiver goud gevonden, dit wordt alluviaal goud genoemd, omdat men denkt dat zulk goud uit stofgoud is saamgesmolten door een vulkanisch uitbarsting, want waar bergen zijn, is de grond ook dikwijls vulkanisch.

Van Johannesburg (sic) reden we in 5 uren naar Pretoria, dat schilderachtig tusschen de bergen verscholen licht. Pretoria is zeer landelijk. De huizen zijn ook alle wit gepleisterd en slechts eene verdieping hoog, bovenverdiepingen schijnen te warm te zijn in dit klimaat...."89

Die Wierda-gesin het in die loop van die tweede helfte van Oktober 1887 in Pretoria aangekom en vir ongeveer twee maande onderdak gevind in „een klein huisje" wat in Marktstraat - die teenswoordige Paul Krugerstraat - geleë was en aan die boukontrakteur Marinus Franken behoort het.⁹⁰

Toe die Wierda-gesin in die loop van Oktober 1887 in Pretoria aangekom het, was staatspresident Kruger en 'n aantal van sy amptenare in Bloemfontein waar hulle besig was om aan dringende staatsake aandag te gee.⁹¹

Die deputasie het op 31 Oktober 1887 in Pretoria teruggekeer en toe staatspresident Kruger en sy geselskap onder die ereboog, wat oor Marktstraat by die Kerkplein aangebring is, deurgery het, was Sytze Wierda een van die groot skare wat die Staatspresident en sy gevolg geesdriftig verwelkom het.⁹²

Die volgende dag het hy sy ampseed as „Gouvernements Ingenieur en Architect" in die teenwoordigheid van staatspresident Kruger in die historiese Eerste Ou Goewermentsgebou afgelê.⁹³

Sytze Wierda, in die jaar van sy indienstreding as „Gouvernements Ingenieur en Architect".

Toegerus met uitnemende verstandelike en geestesvermoëns en verkreë kundighede deur studie en ervaring, het hy op dieselfde dag, voorlopg sonder enige assistensie, sy betrekking aanvaar. Op dieselfde dag is hy „voorloopig en onder nader bekrachtiging van den Edel Achtbaren Volksraad" aangestel as „regeringsarchitect en ingenieur" teen 'n jaarlikse salaris van £600.⁹⁴ Sodoende het sy loopbaan in die Zuid-Afrikaansche Republiek, wat verreikende invloed op die gebied van openbare werke van die Zuid-Afrikaansche Republiek sou hê, begin.

3. BRONNEVERWYSINGS EN TOELIGTENDE VOETNOTE

1. H.M. Rex-Vers. (Pretoria), Korresp., VI, iv, 15: Directeur, Gemeentelike Dienst - H.M. Rex, 6.4.1961 en 25.4.1961, met bylaag, „Staat van Inligtingen", Wierda-Stukke, VI, i, A, 3, 6, 8 en 10: S. Wierda, H. Wierda-Kamp en kinders - Moeder, 21.6.1874, S. Wierda en H. Tj. Wierda-Kamp - Broeder en Zuster, Mei 1880 en 12.5.1881, H. Wierda-Kamp - Broeder en Zuster, s.d. (Maart/Apr. 1882?). Toe mev. Wierda l.g. brief geskrywe het, het die gesin (te Marnixkade 105, 'n woonhuis wat uit vyf kamers bestaan het) „de wach aan huis gehad". Op daardie stadium het mev. Wierda reeds vir drie jaar lank 'n weeskind uit Friesland as „meid" in diens gehad.
2. H.M. Rex-Vers. (Pretoria), Wierda-Stukke, VI, i, A, 6 en 7: S. Wierda en H. Wierda-Kamp - Broeder en Zuster, Mei 1880 en 11.9.1880.
3. H.M. Rex-Vers. (Pretoria), Wierda-Stukke, VI, i, A, 12 en 16: H. Wierda-Kamp en S. Wierda - Broeder en Zuster, 22.8.1882 en 4.1.1883(4?)
4. H.M. Rex-Vers. (Pretoria), Wierda-Stukke, VI, i, A, 1-3, 8-16 en 18: S. Wierda Wz. en H. Wierda-Kamp - Broeder en Zuster, 27.10.1873, 4.4.1874, 21.6.1874, Mei 1880, 12.5.1881, 3.8.1881, Maart/Apr. 1882, 3.5.1882, 22.8.1882, 27.6.1883, 28.8.1883, 10.11.1883, 4.1.1884 en 7.2.1885.
5. H.M. Rex-Vers. (Pretoria), Wierda-Stukke, VI, i, A, 6-8 en 11: S. Wierda Wz. en H. Wierda-Kamp - Broeder en Zuster, Mei 1880, 11.9.1880, 12.5.1881, 3.8.1881 en 3.5.1882.
6. H.M. Rex-Vers. (Pretoria), Wierda-Stukke, VI, i, A, 8:

- S. Wierda Wz. en H. Wierda-Kamp - Broeder en Zuster, 12.5.1881.
7. H.M. Rex-Vers. (Pretoria), Wierda-Stukke, VI, i, A, 6: S. Wierda Wz. en H. Wierda-Kamp - Broeder en Zuster, Mei 1880.
  8. H.M. Rex-Vers. (Pretoria), Wierda-Stukke, VI, i, A, 9: S. Wierda en Echt. - Broeder en Zuster, 3.8.1881.
  9. H.M. Rex-Vers. (Pretoria), Wierda-Stukke, VI, i, A, 16 en 12: H. Wierda-Kamp en S. Wierda - Broeder en Zuster, 4.1.1884 en 22.8.1882.
  10. H.M. Rex-Vers. (Pretoria), Wierda-Stukke, VI, i, A, 12 en 16: H. Wierda-Kamp en S. Wierda - Broeder en Zuster, 22.8.1882 en 4.1.1884.
  11. H.M. Rex-Vers. (Pretoria), Wierda-Stukke, VI, i, A, 13: S. Wierda en Echtgenoot - Broeder en Zuster, 27.6.1883.
  12. H.M. Rex-Vers. (Pretoria), Wierda-Stukke, VI, i, A, 1, 3, 7, 8, 10-15 en 18: S. Wierda en H. Wierda-Kamp - Moeder, Moeder en Zuster, en Broeder en Zuster, 27.10.1873, 21.6.1874, 11.9.1880, 12.5.1881, Maart/Apr. 1882, 3.5.1882, 22.8.1882, 27.6.1883, 28.8.1883, 10.11.1883 en 7.2.1885.
  13. H.M. Rex-Vers. (Pretoria), Wierda-Stukke, VI, i, A, 1, 3, 6-12, 15 en 16: S. Wierda en H. Wierda-Kamp - Moeder, Moeder en Zuster, en Broeder en Zuster, 27.10.1873, 21.6.1874, Mei 1880, 11.9.1880, 12.5.1881, 3.8.1881, Maart/Apr. 1882, 3.5.1882, 22.8.1882, 10.11.1883 en 4.1.1884.
  14. H.M. Rex-Vers. (Pretoria), Wierda-Stukke, VI, i, A, 13 en 15: S. Wierda en H. Wierda-Kamp - Broeder en Zuster, 27.6.1883 en 10.11.1883.
  15. H.M. Rex-Vers. (Pretoria), Wierda-Stukke, VI, i, A, 1-3, 6-8, 10-16 en 18: S. Wierda en H. Wierda-Kamp - Moeder, Moeder en Zuster en Broeder en Zuster, 27.10.1873, 21.6.1874, 4.4.1874, Mei 1880, 11.9.1880, 12.5.1881, Maart/Apr. 1882, 3.5.1882, 22.8.1882, 27.6.1883, 28.8.1883, 10.11.1883, 4.1.1884 en 7.2.1885; J.F. van Røijen: Posterijen, Telegrafie en Telefonie (H. Smiessaert: Nederland in den aanvang der twintigste eeuw, p.872). Die brief van Sytze Wierda aan sy moeder en suster op 27.10.1873 werp 'n verdere lig op die eenvoudige familie-agtergrond van die ouers, susters en broers van Sytze Wierda, met hul arbeider- en landarbeideragtergrond, waaruit Sytze Wierda voortgekome en uitgestyg het. Hierdie brief wek die indruk

dat die moeder en suster (destyds die weduwee Antje Jansma) van Sytze Wierda in Oktober 1873, na die „voorzien in het geldverkeer door middel van postwissels voor het overmaken .... van gelden“ deur die Nederlandse poswese, vantevore nog nie met die ingestelde poswisseldiens kennis gemaak het nie. Vandaar die uitvoerige instruksies deur die seun en broer in Amsterdam.

16. H.M. Rex-Vers. (Pretoria), Wierda-Stukke, VI, i, A, 9, 11, 14 en 15: S. Wierda en Echtgenoot - Broeder en Zuster, 3.8.1881, 3.5.1882, 28.8.1883 en 10.11.1883.
17. H.M. Rex-Vers. (Pretoria), Wierda-Stukke, VI, i, A, 6: S. Wierda en H. Wierda-Kamp - Broeder en Zuster, Mei 1880.
18. H.M. Rex-Vers. (Pretoria), Wierda-Stukke, VI, i, A, 9: S. Wierda en Echt. - Broeder en Zuster, 3.8.1881.
19. H.M. Rex-Vers. (Pretoria), Wierda-Stukke, VI, i, A, 3 en 6: S. Wierda en H. Wierda-Kamp - „Geliefde Moeder“ en Broeder en Zuster, 21.6.1874 en Mei 1880, Wierda-Stukke, VI, i, E: Aanteekeningen betreffende het geslacht Notten en aanverwante families, p.21.
20. H.M. Rex-Vers. (Pretoria), Wierda-Stukke, VI, i, A, 9-12: S. Wierda en Echtgenoot en H. Wierda-Kamp - Broeder en Zuster, 3.8.1881, Maart/Apr. 1882, 3.5.1882 en 22.8.1882.
21. H.M. Rex-Vers. (Pretoria), Wierda-Stukke, VI, i, A, 6: S. Wierda en H. Wierda-Kamp - Broeder en Zuster, Mei 1880.
22. H.M. Rex-Vers. (Pretoria), Wierda-Stukke, VI, i, A, 3, 10-13 en 16: S. Wierda en H. Wierda-Kamp - Moeder, en Broeder en Zuster, 21.6.1874, Maart/Apr. 1882, 3.5.1882, 22.8.1882, 27.6.1883 en 4.1.1884.
23. H.M. Rex-Vers. (Pretoria), Wierda-Stukke, VI, i, A, 3, 10, 12, 15 en 16: S. Wierda en H. Wierda-Kamp - Moeder, en Broeder en Zuster, 21.6.1874, Maart/Apr. 1882, 22.8.1882. 10.11.1883 en 4.1.1884.
24. H.M. Rex-Vers. (Pretoria), Wierda-Stukke, VI, i, A, 12 en 18: S. Wierda en H. Wierda-Kamp - Broeder en Zuster, 22.8.1882 en 7.2.1885.
25. H.M. Rex-Vers. (Pretoria), Wierda-Stukke, VI, i, B, 1 en 2: Twee gelukwensings in versvorm, 28.2.1887 en 15.3.1887; De Bazuin (of De Standaard), s.d.: „Kennisgeving van onze 25-jarige Echtvereniging“-herdenking.

26. K.A. (Ger. AMST.): Register van Leden der Gemeente, Keizersgracht-Kerk, Nr. 38, Sytze Wierda, en Nr. 50, Harmke Kamp, „van Alkmaar Mei 1870 met attestatie gekomen; naar Transvaal, Aug. 1887, met attestatie vertrokken". Die name en geboortedatums van die vier Wierda-kindere kom ook in die „Ledenregister" voor.
27. T.A.B., P.W. 3: M. Francken - S. Wierda, 12.10.1889. Francken verwys na sy aansoek om 'n betrekking op 10.5.1888, by watter geleentheid hy ook 'n foto van homself saamgestuur het „als verduidelijking aan uwe herinnering dat ik was dezelfde persoon, die, toen hij nog te Amsterdam woonde, steeds ter kerke ging op de Bloemgracht en schuins-regts teenover u plaats had...."
28. K.A. (Ger. AMST.), B I A 4: Notulen van de Algemeene Kerkeraad der Christelike Gereformeerde Gemeente te Amsterdam, 1878-1887, onder die datums 28.11.1873, 5.1.1874, Art. 1, 1.12.1874, Art. 3, 4.1.1875, Art. 3, 23.11.1875, Art. 2, 30.11.1876, Art. 6, 4.12.1877, Art. 5, 6.11.1883, Art. 3 en 3.11.1884.
29. K.A. (Ger. AMST.), B I A 4: Notulen van den Algemeene Kerkeraad der Christelike Gereformeerde Gemeente te Amsterdam, 1878-1887, onder die datums 14.1.1879, Art. 4, 8.10.1878, 24.3.1880, 5.1.1885, Art. 6, 16.3.1885, Art. 4, 14.4.1885, Art. 5, 12.10.1885, Art. 11, en 12.4.1885, Art. 3.
30. H.M. Rex-Vers. (Pretoria), Wierda-Stukke, VI, i, A, 3: S. Wierda en H. Wierda-Kamp - Moeder, 21.6.1874.
31. S. Wierda Wz.: Gids van de Belgische Industrie met betrekking tot de Bouwkunde, en wel in het bijzonder hare Steen-, Marmer-, Lei-, Kalk- en Glasproductie, bewerk na opgaven van J.S.J. Bottemanne. Onderaan die naam van die skrywer word vermeld dat hy „Hoofdpzichter bij den aanleg van Staatsspoorwegen te Amsterdam" is. Op die buiteblad van die boek, wat 84 bladsye beslaan, word die skrywer as S. Wierda en die verkorte titel as Belgische Industrie aangegee. Die eksemplaar wat in my besit is, vermoedelik die enigste in die Republiek van Suid-Afrika, is op 23.6.1961 aan my geskenk deur ingenieur J. Ligthart, „Algemeen Secretaris" van die Koninklike Instituut van Ingenieurs te 's-Gravenhage in ruil vir 'n foto=statiese afdruk van 'n eksemplaar wat in die biblioteek van die Gemeentelike Universiteit van Amsterdam opgespoor is. My eksemplaar is oorspronklik deur die skrywer „uit ware hoogachting aangeboden" aan „den Hoog Wel Geborene Heer Jhr. G.J.G. Klerck, Adviseur voor den aanleg van Staatsspoorwegen".

32. T.A.B., S.S. 1386, R.4189/82 (afskrif) by R.2693/87: S. Wierda & Driemanschap en Uitv. Raad, 2.6.1882, pp. 110-114.
33. S. Wierda Wz.: Gids van de Belgische Industrie, pp. 12, 13, 15, 16, 55 en 56. Dit is ook opmerklik dat my eksemplaar van die boek aan jhr. Klerck deur die „schrijver“, d.w.s. Sytze Wierda, aangebied is.
34. S. Wierda Wz.: Gids van de Belgische Industrie, pp. 74, 75 en 81.
35. H.M. Rex-Vers. (Pretoria), Wierda-Stukke, VI, i, A, 3: S. Wierda en H. Wierda-Kamp - Moeder, 21.6.1874.
36. De Ingenieur, Jrg. 2, Nr. 6, 5.2.1887 (Het personeel bij den aanleg van Staatsspoorwegen).
37. De Opmerker, Jrg. 9, Nr. 40, 4.10.1874, Nr. 41, 11.10.1874.
38. De Opmerker, Jrg. 9, Nr. 46, 15.11.1874. J.N. Breebaart, „Inspecteur van Bouwpolisie“, Utrecht, was tweede op die voorkeurlys geplaas, D. Toepoel, „advisent-bouwmeester der gemeente Deventer“, derde, H. Wind, „deskundige van het Waterschap Hunsingote“, vierde, en J. Kruisweg, van Harlingen, sesde op die voorkeurlys.
39. H.M. Rex-Vers. (Pretoria), Korresp., VI, iv, 24: B. Nauta - H.M. Rex, 28.2.1968.
40. P.J. van Winter: Onder Krugers Hollanders I, pp.25-26, 28-29, 31, 32; De Volksstem, 27.4.1881. Luidens 'n berig sou 'n groep van 6 000 Nederlanders onder aanvoering van die bekende Garibaldi, van Italië van voorneme gewees het om as vrywilligers aan die kant van die Boere tot die oorlogstryd in Transvaal toe te tree.
41. T.A.B., S.S. 1386, R.4189/82 (afskrif) by R.2693/87: S. Wierda - Driemanschap en Uitv. Raad, 2.6.1882, pp. 110-114. Die karaktertrek van eerlikheid, waarvan Sytze Wierda by meer as een geleentheid blyke gegee het, kom ook in sy brief van 2 Junie 1882 na vore waar hy sê dat die aanleg van die staatspoorweg, waarby hy as hoofopsigter betrokke is, oor drie jaar, d.w.s. 1885, voltooi sou gewees het. Hierdeur het hy kennis gegee dat hy oor drie jaar werkloos sou wees!
42. Marius J. Swart: Hendrik Teodor Bührmann, p.107.
43. T.A.B., E.V.R. 243: S. Wierda - Driemanschap en Uitv. Raad, 2.6.1882, pp.191-195.

44. H.M. Rex-Vers. (Pretoria), Onderhoude, VI, iii, 2: Mev. J.W. van Hoogstraten; G.A. (AMST., AMSTELDIJK), P.W. 1882, No. 5445: S. Wierda - B. en W., 27.7.1882, P.W. 11330/5445: Bouvergunning deur B. en W. t.o.v. verbouing van woonhuis van J. Bührmann, Amsterdam, 12.3.1882; Marius J. Swart: Hendrik Theodor Bührmann, p.109. Die verbouingstekeninge is omstreeks Mei of Junie 1882 gemaak en die ontmoeting tussen Sytze Wierda en H.T. Bührmann kon dus in Mei of selfs vroeër plaasgevind het.
45. T.A.B., S.S. 1386, R.4189/82 (afskrif) by R.2693/87: S. Wierda - Driemanschap en Uitv. Raad, 2.6.1882, pp. 110-114.
46. T.A.B., S.S. 1386, R.2693/87: H.T. Bührmann - Staatspresident Kruger en Leden v.d. Uitv. Raad, 11.4.1887, p.120.
47. T.A.B., E.V.R. 243: H.T. Bührmann - Driemanschap en Leden v.d. Uitv. Raad, 8.6.1882, pp.188-190.
48. T.A.B., E.V.R. 243: S. Wierda - Driemanschap en Uitv. Raad, 2.6.1882, pp.191-195.
49. T.A.B., E.V.R. 243: H.T. Bührmann - Driemanschap en Leden v.d. Uitv. Raad, 8.6.1882, pp.188-190; Marius J. Swart: Hendrik Teodor Bührmann, pp.98, 103-106. Wanneer daar aandag gegee word aan die rol wat H.T. Bührmann, een van die bekendste en kleurrykste figure uit die wordingsjare van die Zuid-Afrikaanse Republiek, vanaf Oktober 1881 tot in Junie 1882 in Amsterdam gespeel het, kan dit begryp en verwag word dat hy by Sytze Wierda aangedring het om vir 'n regeringsbetrekking in die Zuid-Afrikaanse Republiek aansoek te doen en daarheen te emigreer.
50. Die „elf dokumente" waarna H.T. Bührmann verwys, het waarskynlik betrekking op die lys van vier „Rijksaansellings", waarvan Sytze Wierda in sy brief van 2.6.1882 melding maak, t.w. op 19.1.1866, 5.8.1867, 17.8.1870 en 11.2.1875 (toe hy agtereenvolgens die betrekkings van „buitengewoon opzichter" (Sytze Wierda praat van „gewoon opzichter"), „opzichter 2e en 1e klasse" en „hoofdoepzichter" by die aanleg van staatspoorweë beklee het; die vyf salarisverhogings tussen 15.4.1867 en 29.3.1881 en grepe uit twee begeleidende gelukwensings.
51. Na die publikasie van sy „werk over de Belgische Industrie met betrekking tot ons land" in 1875 deur die firma C.L. Brinkman van Amsterdam, het Sytze Wierda waarderende briewe ontvang van die destydse Nederlandse Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid

en die Minister van Openbare Werke van België. Ofskoon H.T. Bührmann in albei briewe insae gehad het en daarna in sy brief verwys, het navrae in Den Haag en Brussels geen positiewe resultate opgelewer nie, terwyl dié stukke ook nie onder sy nagelate stukke teengekem is nie.

52. Met die uitsondering van 'n uitknipsel uit De Bazuin van 7.10.1881, wat verwys na verskillende geboue wat volgens die ontwerpe van Sytze Wierda opgerig is, kon dit nie vasgestel word na watter ander koerant=artikels, wat voor Junie 1882 verskyn het, H.T. Bührmann verwys nie.
53. Die getuigskrifte wat deur di. Gispen, Gezelle Meerburg en prof. Helenius de Cock op versoek aan Sytze Wierda gegee is met die oog op sy aansoek om 'n regerings=betrekking in die Republiek, sou as bylaes opgeneem word, maar van die voorneme is later afgesien.
54. H.M. Rex-Vers. (Pretoria), Wierda-Stukke, VI, i, M: Aantekeningboekie, 1908-1911, bygehou deur Sytze Wierda; Onderhoude, VI, ii, 9: Mev. Späth. In die bg. Aantekeningboekie verwys Sytze Wierda na 'n „koffer vol rollen teekeninge geborgen in de wagenhuis of op de zolder“. In 1951 het mev. Späth melding gemaak van 'n kis vol tekeninge en ander stukke, wat op daardie stadium in haar besit was. Wat na haar afsterwe daarvan geword het, kon nie vasgestel word nie, moontlik het sommige daarvan in besit gekem van mev. C.J.G. van Hoogstraten, by wie ek insae van 'n aantal argitekstekeninge in 1968 gekry het.
55. T.A.B., S.S. 1386: S. Wierda- H.T. Bührmann, 26.5.1882, p.117.
56. T.A.B., S.S. 8589, Kontroleregister van Inkomende Stukke, R.4189/82: S. Wierda -Driemanschap en Leden v.d. Uitv. Raad, 2.6.1882, Brief in die Kantoor van die Staatsekretaris aangevra deur die Spoorwegkommissie. Hierdie besondere dokument ontbreek ongelukkig onder die inkomende stukke van die Argief van die Staatsekretaris. Dit is die oorspronklike brief wat Sytze Wierda op 2.6.1882 onderteken het en H.T. Bührmann op die volgende dag mede-onderteken het. Dit is 'n paar dae later, tesame met 'n aantal bylaes in Amsterdam gepos en het in die loop van Julie 1882 in Pretoria aangekom. Volgens die kontroleregister op inkomende stukke is die betrokke dokument (met sy bylaes) op 27.7.1882 na die Spoorwegkommissie gestuur. Aangesien daar geen verdere aantekeninge in verband met hierdie dokument in die kontroleregister aangebring is nie, kan die afleiding gemaak word dat die Spoorwegkommissie blykbaar nagelaat het om die betrokke lêer aan die kantoor van die Staatsekretaris terug te besorg.

Die oorspronklike Wierda-brief met bylaes is dus verlé of het verlore geraak. Daarom was H.T. Bührmann genoodsaak om 'n afskrif van die oorspronklike brief te maak of te laat maak. Dié afskrif het hy met 'n begeleidende brief op 11.4.1887 aan die Staatspresident en lede van die Uitvoerende Raad gestuur (T.A.B., S.S. 1386, R.2693/87). 'n Konforme afskrif van R.4189/82, in die handskrif van Sytze Wierda, het lg. in 1884 aan die Sekretaris van die Deputasie besorg (T.A.B., E.V.R. 243, pp.191-195). In 'n naskrif tot sy oorspronklike brief het hy verwys na 'n salarisverhoging wat hy intussen in 1883 ontvang het.

57. T.A.B., E.V.R. 243: S. Wierda - Driemanschap en Uitv. Raad, 2.6.1882, pp.191-195; E.V.R. 243: H.T. Bührmann - Staatspres. Kruger en Leden v.d. Uitv. Raad, 8.6.1882, pp.188-190.
58. P.J. van Winter: Onder Krugers Hollanders II, pp. 38-39; Staats-Courant der Zuid-Afrikaansche Republiek, Deel II, Nr. 63, 18.5.1882, p.202. Die oorspronklike aansoek van Sytze Wierda met bylaes (S.S. 8589, R.4189/82) is op 27.7.1882 gestuur aan die Spoorwegkommissie wat kragtens Uitv. Raadsbesluit, Art. 29, 14.1.1882 benoem is.
59. De Opmerker, Jrg. 11, Nr. 21, 21.5.1876; De Nederlandse Stoompost, Jrg. 31, Nr. 47, 19.11.1876, p.187.
Kaapstad, 1938
60. D.W. Kruger: Die Weg na die See. (Argief-jaarboek vir Suid-Afrikaanse Geskiedenis, 1938 DEEL I, p.37 e.v.); S.P. Engelbrecht: Thomas Francois Burgers, Hfst. XI; P.J. van Winter: Onder Krugers Hollanders II, p.37 e.v.; D.J. Coetzee: Spoorwegontwikkeling in die Suid-Afrikaanse Republiek, 1872-1899, p.41 e.v.; D.W. Kruger: Paul Kruger II, Hfst. VI, p.111 e.v.; Staats-Courant der Zuid-Afrikaansche Republiek, Deel II, Nr. 63, 18.5.1882, p.202; Staats-Courant, Bijvoegsel, 20.9.1883, pp.9-10.
61. P.J. van Winter: Onder Krugers Hollanders II, p.39. Verwysende na die werk van die Spoorwegkommissie sê Van Winter, onder andere: „Er raakten brieven zoek". Die vraag kom dadelik na vore of die oorspronklike brief van Sytze Wierda met sy bylaes en brief van H.T. Bührmann (T.A.B., S.S. 1386, R.4189/82) nie een van die dokumente van die Spoorwegkommissie was wat weggeraak het nie. Wat die verdere lotgevalle van die Wierda-brief van 2.6.1882 met bylaes ná 27.7.1882 was, is onbekend. Dit is te betwyfel of die ontvangs van die brief destyds ooit aan die af-sender erken is en of daar bygevolg voor April 1887 enige aandag deur die Regering van die Republiek aan sy aansoek om 'n betrekking gegee is. Kyk ook na verw. 56.

62. P.J. van Winter: Onder Krugers Hollanders I, pp.40-41, 47-60; D.W. Kruger: Paul Kruger I, pp.20-61, 268-270 en 272; Staats-Courant der Zuid-Afrikaansche Republiek, Bijvoegsel, 17.5.1883, p.6. Van Winter (I, pp.47-60) verwys na die aankoms van die lede van die Deputasie in Amsterdam op 6.3.1884. Voor daardie datum was dit dus onwaarskynlik dat Sytze Wierda 'n onderhoud met staatspresident Kruger gehad het.
63. H.M. Rex-Vers. (Pretoria), Wierda-Stukke, VI, i, A, 16: H. Wierda-Kamp en S. Wierda - Broeder en Zuster, 4.1.1884.
64. T.A.B., S.S. 1386, R.2693/87: H.T. Bührmann - Staatspres. Kruger en Leden v.d. Uitv. Raad, 11.4.1887, p.120.
65. T.A.B., E.V.R. 243: Inhoudsopgawe, Bijlage F, Applicaties, pp.102-109. Uit hierdie dokumente kan 'n beeld verkry word van die Nederlanders wat omstreeks 1884 in betrekkings, werkgeleenthede en moontlikhede in die Zuid-Afrikaansche Republiek belanggestel het.
66. T.A.B., S.S. 1386, R.2693/87: H.T. Bührmann - Staatspres. Kruger en Leden v.d. Uitv. Raad, 11.4.1887, p.120. Onder punt f verwys H.T. Bührmann na 'n „brief van S. Wierda aan mij in dato Amsterdam 6 Januarij 1885 ter bewijs en herinnering" dat hy met die lede van die Deputasie 'n gesprek gevoer het. Die oorspronklike brief van Sytze Wierda is op versoek van Bührmann aan lg. teruggestuur na kennisname. Daarom ontbreek dié brief onder die stukke wat Bührmann in April 1887 Pretoria-toe gestuur het.
67. H.M. Rex-Vers. (Pretoria), Wierda-Stukke, VI, i, A, 17: Jan Eloff - S. Wierda, 12.6.1884. Oorspronklike brief.
68. K.A. (Ger. Z.), A I 4: Notulenboek, Kerkeradsvergadering, 21.4.1884. Tydens sy besoek aan Zaandam van Saterdag, 12, tot Maandag, 14.4.1884, het pres. Kruger twee keer die kerkgebou, wat deur Sytze Wierda ontwerp is, besoek met die oog op die bywoning van eredienste. Aan die einde van die namiddagdiens het pres. Kruger die kansel bestyg en 'n rede n.a.v. Rom. 8:30b gehou.
69. T.A.B., S.S. 1386, R.2693/87: H.T. Bührmann - Staatspres. Kruger en Leden v.d. Uitv. Raad, 11.4.1887, p.120.
70. S. Wierda Wz., Hoofdpogzigter bij den aanleg van spoorwegen in Nederland: Spoorwegen in de Zuid-Afrikaansche Republiek (De Volksstem, 24.3.1887 en 28.3.1887); P.J. van Winter: Onder Krugers Hollanders

- I, p.159; T.A.B., S.S. 1386, R.2693/87: H.T. Bührmann - Staatspres. Kruger en Leden v.d. Uitv. Raad, 11.4.1887, p.120.
71. Staats-Courant der Zuid-Afrikaansche Republiek, 24.8.1887. Weergawe van die besprekings en besluite deur die Volksraad, 24.6.1887.
72. P.J. van Winter: Onder Krugers Hollanders I, II; D.J. Coetzee: Spoorwegontwikkeling in die Zuid-Afrikaansche Republiek, 1872-1899; Gedenkboekskryver (anoniem): Gedenkboek uitgegeven ter geleentheid der feestelike opening van den Delagoabaaispoorweg, pp.98-99. Hierdie drie werke gee aldie besondere aandag aan die gang van sake vanaf 1884. Algaande moes talle onverwagse struikelblokke en teleurstellings oorwin word. Met kalme volharding en gepaard met 'n onwrikbare wil is die gestelde ideaal en doel, waarna opeenvolgende staatshoofde van die Zuid-Afrikaansche Republiek gestrewe het, uiteindelik in 1894 verwesenlik. Die voltooide Delagoabaaispoorweg het daar gelê „als een machtig getuigenis van wat een onverzettelike wil en een onverstoorbare kalme volharding vermoogen”.
73. De Volksstem, 28.3.1887, 14.4.1887 en 18.4.1887; G.A. Maeder en C. Zinn: Ons Kerk Album, p.222.
74. T.A.B., S.S. 1386, R.2693/87: H.T. Bührmann - Staatspresident Kruger en Leden v.d. Uitv. Raad, 11.4.1887, p.120; S.S. 8671, BB No. 955/87: W. Eduard Bok - H.T. Bührmann, 29.4.1887, p.176. Bührmann verwys na sy afspraak met die Staatspresident te Ermelo op 2.4.1887. 'n Afskrif van Sytze Wierda se oorspronklike brief van 2.6.1882 is deur Bührmann by sy brief aangeheg, asook 'n afskrif van sy brief aan C.A. Celliers, waarin lg. gevra is om as kourier op te tree. In die minute by die Bührmann-brief met bylaes, word verwys na die stukke wat na aanleiding van 'n gesprek met ZHEd. ontvang is „betrekking hebbende op aanleg Spoorweg. Beveelt Wierda aan als architect.” Nadat die amptenare van die kantoor van die Staatssekretaris reëlings getref het vir die maak van afskrifte van die Bührmann-dokumente, is op 29.4.1887 in 'n brief aan Bührmann verwys na „de indertijd door de Heer S. Wierda Wzn van Amsterdam (Nederland) gemaakte applicatie re een betrekking in de Z.A.R. als bouwkundige of ambtenaar bij den eventueelen aanleg van spoorwegen”. Hy word terselfdertyd bedank vir sy bemoeienisse.
75. H.M. Rex: Enige Mededelings i.v.m. die Geskiedenis van Twee Erwe en 'n Straat (Pretoriana, Deel 2, Nr. 2, Des. 1952, p.9); H.M. Rex: Die Neo-Renaissance-Boukuns in die Zuid-Afrikaanse Republiek en die Oranje-

- Vrystaat (Jan Ploeger, e.a. (reds.)):. Bewaring van ons Erfenis I, ongepagineer, eerste twee bladsye van die artikel).
76. Staats-Courant der Zuid-Afrikaansche Republiek, 24.8.1887. Besprekings en besluite van die Volksraad, 24.6.1887, Art. 687.
77. Staats-Courant der Zuid-Afrikaansche Republiek, Bijvoegsel, 24.8.1887, Arts. 687 en 688: Bespreking n.a.v. Art. 687 en volksraadsbesluit, Art. 688, 24.6.1887.
78. T.A.B., S.S. 1421, R.4247/87, waarby gevoeg 'n afskrif van BB No. 1392/87: W. Eduard Bok - S. Wierda, 29.6.1887, p.77. Deur die versending van die brief aan Sytze Wierda het die Staatsekretaris gereageer op die deursending van die volksraadsbesluit van 24.6.1887, Art. 688, BB 1312/87, V.R.R. 271/87 op 27.6.1887 deur die heer C. van Boeschoten, Sekretaris van die Volksraad.
79. T.A.B., S.S. 1421, R.4247/87, waarby gevoeg R.5269/87: S. Wierda - Staatspresident, kabelgram, 28.7.1887, p.78. Die kabelgram is die volgende dag in Pretoria ontvang.
80. R.A. (D.H.), Dossier 9, 8.8.1887, No. 68; R.A. (D.H.), No. 290, B.39: J. Leyds - Min. van Waterstaat, Handel en Nijverheid, 2.8.1887. In verband met die aanvraag en verlening van eervolle ontslag aan S. Wierda.
81. R.A. (D.H.), Dossier 9, 8.8.1887, No. 68; H.M. Rex-Vers. (Pretoria), Korresp., VI, iv, 14 en 13: K. van der Gaast - G. Holleman, 3.7.1961, A.E.M. Ribberink - H.M. Rex, s.d. 'n „Ranglijst, Staatspoorwegen" word in die Spoorwegmuseum te Utrecht bewaar. Daarin kom die volgende inskrywing voor: „Nummer van het Stamboek: 146, S. Wierda Wzo., 1 Sept. 1887, E.O." Hierdie boek, waarna lank gesoek is, bevat die name van die personeel wat by die aanleg van staatspoorweë werksaam was.
82. T.A.B., S.S. 1421, R.4247/87, waarby gevoeg R.6065/87: S. Wierda - Staatspresident, 1.8.1887, p.83. Blykens 'n aantekening van C. van Boeschoten is die brief op 31.8.1887 in Pretoria ontvang.
83. T.A.B., S.S. 1421, R.4247/87, waarby gevoeg R.5580/87: S. Wierda - Staatspresident, kabelgram, 15.8.1887, p.79.

84. De Ingenieur, Jrg. 2, Nr. 45, 5.11.1887, p.377 (De inkrimping van het personeel bij den aanleg van Staats=spoorwegen).
84. T.A.B., S.S. 1421, R.4247/87: „Extract“ uit R.6762/87, p.84, Minute by R.4247/87 van Staatsekretaris aan Onder=staatsekretaris, 8.9.1887, pp.71-72.
86. De Ingenieur, Jrg. 2, Nr. 45, 5.11.1887, p.376 (De inkrimping van het personeel by den aanleg van Staats=spoorwegen). Verwysing na „het personeel, dat voor=loopige aanzegging van ontslag heeft ontvangen. Zijn wij wel ingelicht dan geldt de aanschrijving 32 amb=tenaren waaronder een hoofdopzichter, die sedert een werkring in Transvaal heeft gevonden....“
87. H.M. Rex-Vers. (Pretoria), Onderhoude, VI, iii, 1: Mev. C.J.G. van Hoogstraten; De Bazuin, Vrijdag, 16.9.1887. In 'n berig wat die heer G.A. Bosch aan De Bazuin oor die vertrek van Sytze Wierda na Transvaal gestuur het en waarin hy waardering betuig het vir die werk wat lg. in Nederland verrig het, het hy ook die aandag gevestig op 'n advertensie in dieselfde uitgawe van De Bazuin: „De heer S. Wierda Wzn en familie roepen bij hun vertrek naar de Zuid Afr. Republiek, allen vrienden en bekenden in Nederland, een laatst en harte=lijk VAARTWEL toe. Aan boord van de Roslin Castle. Londen, 14 Sept. 1887.“
88. H.M. Rex-Vers. (Pretoria), Wierda-Stukke, VI, i, A, 20: S. Wierda - Tjibbele W. Kamp, s.d. (begin Okt. 1887?). Van hierdie brief het daar net vier bladsye bewaar gebly. Skoonvader Kamp, wat weer in Drachten gewoon het, is deur die skrywer gevra om na die lees van die brief, dit aan „Zwager E v d Bosch op 't voorwerk“ te stuur. By die aanskouing van die berge op hul seereis „met stille bewondering“, het die gedagte in Sytze Wierda se siel opgekom „dat God groot is, want deze werken doen de mensch verbaasd staan....“
89. H.M. Rex-Vers. (Pretoria), Wierda-Stukke, VI, i, A, 21: S. Wierda - Broeder en Zuster, 7.12.1887.
90. H.M. Rex-Vers. (Pretoria), Onderhoude, VI, iii, 1: Mev. C.J.G. van Hoogstraten, Wierda-Stukke, VI, i, A, 21: S. Wierda - Broeder en Zuster, 7.12.1887.
91. Staats-Courant der Zuid-Afrikaansche Republiek, Bijvoeg=sel, 18.5.1887; T.A.B., S.S. 1376, R.2136/87, waarby gevoeg R.7183/87: K. van Rijsse jr. - Staatssecretaris, No. 5/87, 7.10.1887, pp.129-130.
92. H.M. Rex-Vers. (Pretoria), Onderhoude, VI, iii, 1: Mev. C.J.G. van Hoogstraten.

93. H.M. Rex-Vers. (Pretoria), Onderhoude, VI, ii, 1:
Mev. C.J.G. van Hoogstraten; Transvaal Advertiser,
5.11.1887. Die berig verwys smalend en verdag=
makend na „the newly imported architect from Holland”.
94. T.A.B., S.S.1421, R.4247/87: Verwysing in Minute
na RBB 514/1887, W. Eduard Bok - S. Wierda, 9.11.1887,
p.73; Staats-Courant, 25.1.1888: Goewermentskennis=
gewing in verband met die aanstelling van S. Wierda Wz.
as „Gouvernements Ingenieur en Architect”.